

Merre tart a könyvtárügy?

Impresszionista szemle 1977 nemzetközi szaksajtójáról

„Újságírósan tetted fel a kérdést, barátom!” — berzenkedett bennem az éppen friss ingereken aktivizálódó pesszimizmus, amikor egy konferencia szünetében Gerő Gyula megkérdezte, nem írnék-e arról, mivel foglalkoznak mostanában a könyvtári folyóiratok a határon túl, s mindjárt címet is fogalmazott, kedvcsinálónak, a fent olvashatót. „Semerre sem tart, válságban vergődik, s ha egyes üllőkön tán kovácsolódik is a jövő, éppen a szaksajtó csengése-bongása teszi azt alig kivehetővé” — füstölögtem tovább, s egy keserű hivatáskritika tézisei kezdtek előttem kirajzolódni. Amelyek élén ez a cím elveszti várakozó értelmét, s lesz a haragvó aggodás, a rádöbbenés stíluseszköze. Fél tucát külföldi szakfolyóirat:* nem több, amit nyelvismeretem s a költségvetés korlátainak megfelelően figyelemmel kísérhetek, s amelynek most a szerkesztői kihívásra 1977-es számaikat szemlézőként egybeolvasom. De az elfeltevés, hogy a cikkmozaikok dinamikus egységbe nem rendezhetők, elvi mentéséget kínált az idő s a terjedelem rövidegének amúgy is engedelmességet kénytelen önkorlátozás számára. És hallgattam, mint aki meglepetést tartogat.

Barátom! Íme, leírom a szembeszökő címet, de már nem az aggodalom, hanem, amint Te szántad, a feszült várakozás kérdőjelével. Köszönöm, hogy ösztönzést adtál egy eddig nem próbált módjára az olvasásnak, amikor is az egyéni érdeklődés nem ragadhatja ki az épp neki való keveset a cikkek mozaikjából. A Könyvtáros sokarcú közönségére gondolva kellett olvasnom, végighaladva egy esztendő termésén, a cikkmozaikokból kirajzolódó összefüggésekre figyelve. Kellott e több heti rendszeres olvasás, hogy most könyvtári Galileiként tanúsíthassam: „mégis mozog”.

Jelenünk: a KUT

Amikor a felszabadulás utáni könyvtárosnemzedék munkába állt, beérhette néhány szakmai rövidítés feloldásával. OKK = Országos Könyvtári Központ. Elődje az OKBK (Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ), amelyről tudni illett, hogy egy nemzetközi összefogás keretében, a brüsszeli OIB (Office Internationale de Bibliographie) világbibliográfiai vállalkozását támogató magyar nemzeti szervként működött. De rég tudva volt már, hogy *Otlet* és *Lafontaine* álma a világrepertóriumról utópiának bizonyult. Egyetlen időálló örökségét, a CDU-t (Classification Décimale Universelle = ETO) a FID gondozza tovább, de már nem a bibliográfia és a könyvtárügy, hanem egy innen kiszakadó új intézményes tevékenység, a dokumentáció jegyében. Alig néhány rövidítés, íme, s egy kis képzelőerővel kirakhatjuk belőlük a világméretű összefogás szükségét és reménytelenségét átérző könyvtárosi pesszimizmus kapaszzkodó pontjait.

Ma rövidítésszótárt kell fűzni egy nyúlfarknyi cikkhez, ha az olvasót nemcsak el-kepesztetni, de tájékoztatni is kívánjuk. És megfordítva: a könyvtári rendszerben otthonosnak tekintheti magát az a szakember, akinek mindennapi szókincse kellően nagy számú rövidítéssel egészül ki. Pl.: az NTMIR-t alkotó NÁTMIR-ek és NSIR-ek rövidítéseinek ismerete egyértelmű a KGST-országok e nemzetközi információs rendszeréhez tartozó alrendszerek világos áttekintésével. Vagy ha valahol elkapunk egy mon-

* Bulletin des Bibliothèques de France (BBF), Library Journal (LJ), Library Quarterly (LQ), Libri (L), Unesco Bulletin for Libraries (UBL), Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (ZfBB), Zentralblatt für Bibliothekswesen (ZfBW). A rövidség kedvéért az 1977-es évszámot és minden címadatot mellőztem a hivatkozásokból.

datot az ISBD, az AACR és a RAK munkálatainak aszinkron menetéről, sejthetjük, hogy ott katalogizálási szakértők beszélgetnek. Igaz, némi joggal lehetne az olyan festői rövidítések elszaporodása nyomán, mint EURONET, SOLINET, NELINET, MIDLNET, BALLOTS, az információs szervezetnek az egyéni tájékozódás szempontjából nyomasztó eluralkodásán, bonyolódásán tűnődni, de az eluralkodás mögött ígéretes erő kifejtés feszül, a bonyolódás pedig az integráció irányában mozdul. Mert — hogy egy pillanatra a rövidítések kissé mégiscsak játékos körében maradjunk — a könyvtárak felelős szervei körében nemzetközi egyetértés alakult ki olyan, mindent átfogó célra és eszményre vonatkozólag, mint az UAP; ennek közvetlen feltétele, az UBC, ami viszont azon áll vagy bukik, megvalósul-e országonként és világszerte a NATIS. És ami a szakmai nézet- s akaratközösségnek szélesebb társadalmi alapot ad, a betűszókkal jelölt üyek előtt pedig politikai és gazdasági értelemben is kaput tár: az, hogy a nagy és elsőrendű UNESCO-programok hivatalos és nemzetközi rangjára emelkedtek, s a tagállamok osztatlan támogatásában részesültek. Bízást ajánlom e három betűszót azok szakmai szókincsébe is, akik — kerülve a bennfentes sznobok stílusjegyeit — különben nem szívesen élnek rövidítésekkel. Mert pozitivistá tartózkodással a lényeg megnevezésétől (de legalább konkrétan, korszerűen, „szakmához” szólóan) e jelek arról tanúskodnak, hogy a könyvtári-információs intézményrendszer itt hivatása teljes betöltését tűzi ki célul, hogy egy társadalomontológiai távlatú folyamat hordozójaként talál magára.

UAP (Universal Availability of Publications) = Kiadványok Egyetemes Hozáférhetősége: közvetlenül nézve szakmai koncepció, amelyet az 1974-es IFLA-közgyűlés a könyvtárközi kölcsönzéssel s a központi katalógusokkal foglalkozó bizottság ajánlására iktatott az IFLA középtávú tervébe, s amely szervesen illeszkedik az UNESCO könyvtári-információs törekvéseibe, közelebről NATIS-programjába. Célja, hogy a földkerekség bármely pontján élő minden ember személyes használatra megkaphasson bárhol, bármikor megjelent bármely kiadványt, mégpedig eredetiben vagy másolatban. Rendszerként olyan elemekből épül fel, mint a könyvtárközi kölcsönzés országos gyűjteményi bázisának, bibliográfiai háttérének és olajozott mechanizmusának megteremtése, nemzetközi jelentőségű regionális kölcsönző gyűjtemények létrehozása (l. British Library Lending Division, a Bibliothèque Nationale Le Mans-ba tervezett kölcsönző osztálya, a létesülő nemzeti periodikagyűjtemény az Egyesült Államokban), egy nemzetközi UAP-központ szervezése, a transzmisszió (távközlés, reprográfia) korszerűsítése, a pénzügyi és jogi nehézségek leküzdése stb. (Line. = UBL 142—151.) Mint társadalmi cél azonban — intézményrendszerünk valamennyi belügyén messze túlmutatva — amnyit jelent, hogy a felhalmozott tudás és kultúra (ami messzemenően könyvekben felhalmozott tudás és kultúra) egyetemes birtokbavétele az ember által, az utópiák és politikai követelések síkjáról a megvalósíthatóság síkjára tevődött át.

UBC (Universal Bibliographic Control) = Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel. Ha az UAP végcél jellegű az emberi nem szempontjából (hisz arra irányul, hogy a konkrét egyének összességén át elsajátítsa az irodalmi formában felhalmozott ismeretek és esztétikai képződmények összességét), az UBC mint ennek intézményes alapja, ugyancsak végcél jellegű a könyvtári-információs rendszer számára. Egyetemes a program: nemcsak minden kor, minden ország egész irodalmára kiterjedő igénye alapján, hanem mert feltételezi a föld minden országát egyesítő egyetértést a bibliográfiai számbavétel nagy és kis dolgaiban — az intézményrendszer szerkezetétől az alkalmazandó szabványokig —, sőt a legnagyobbban, a békés együttműködés szükségében és lehetőségében is. Bár a program közvetlen célja, hogy „előmozdítsa a bibliográfia nemzetközi cseréjét, a nemzeti bibliográfiai számbavétel megjavításával”, s az 1974-ben a British Library épületében létrehozott IFLA UBC Iroda egy nemzetközileg elfogadható katalogizálási szabályzat elterjesztését tekinti végső feladatának (Maxwell. = L. 238—262.), kiterjed mindazokra a könyvtári műveletekre, amelyek bibliográfiai adatokhoz vezetnek vagy azokkal kapcsolatosak. (Fussler-Kocher. LQ 237—252.) Az utóbbi komplexumhoz pedig hozzátartozik a könyvtári működés minden lényeges alaptervekenysége, az irodalom világméretű gyűjteményének nemzeti, szakági és szupranacionális könyvtárak együttműködő rendszerén alapuló létrehozásától a gépi memóriákban, hordozókon tárolt bibliográfiai adatbázisok kifejlesztésén, cseréjén és interaktív kapcsolatban keresettül az irodalom szerkezetének, folyamatainak tudományos tanulmányozásáig. Aki gondolatban végigkísérte a könyvtárügynek s a könyvtári tevékenységnek a munkamegosztás szélső következményeig hajszolt (valójában a monopolitókés termelési mód összefüggésében létrejött) elkülönülését, egyes bibliográfiai és információs funkcióknak üzleti szolgáltatásszerű leválását — következésképp a rendszer egészének elidegenedését, elszegényedését —, az a rendszer magasabb szintű integrációjának tényét és szükségességét fogja felismerni az UBC átfogó koncepciójában. Hogy a kiadói, bibliográfiai-információs és a könyvtárosi illeté-

kesség körül hajdan folyt jottaharc az UBC távlatában értelmét veszti, egyetlen összetevő felvillantásával próbálom érzékeltetni: A helyi katalogizálás munkaerő-ráfordítását az UBC keretében csökkenteni lehet és szükséges. Ebből azonban nem csupán a központi cédulaellátás nagyobb elterjedése következik. Bizonyos könyvtártípusok és egyedek a mind nehezebben használható és elhelyezhető cédulakatalógusok teljes vagy részleges lezárásához folyamodnak, s állományukat számítógéppel kumulált, nyomtatott kötetkatalógusok útján, vagy esetenkénti kereséssel, a komputerrel online kapcsolatban levő terminál segítségével teszik hozzáférhetővé. Bizonyos gyűjtemények, vagy azok egyes rétegei esetében az UBC mellőzhetővé teszi mind a katalógust, mind a gépi keresést: a kurrens és kumulatív bibliográfiák nemcsak a szerzőkig, művekig, címekig vezetik a kutatót, hanem — a címek mellett kötelezően feltüntetett ISBN-jelzet útján — a kívánt könyvtári gyűjteményi egységekig. Nem kell ehhez más, mint az, hogy a könyvtár mellőzze az immár fölösleges raktári jelzetadást, és nem szabadpolicos állományát az ISBN-, illetve ISSN-jelzetek szerint rendezze. (Csak mellesleg: amennyire automatikus a könyvek önelrendezésének ez a módja, annyira nem mechanikus maga az eredmény. A numerus kurrens elidegenedett, külső rendjével szemben az ISBN nemzeti és kiadói tömböket hoz létre a raktárban.) Íme, egy kódrendszer, amelyet a *könyvkiadás* szükségletei hoztak létre, amint átfogja a termelés-forgalmazás, az információ és a könyvtári gyűjteményépítés tartományát, és a *könyvtári ésszerűsítés* eszközeivé válik! És íme a könyvtári műveleteken alapuló *bibliográfiai* számbavétel, amelynek információis termékei könyvtári *katalógusként* működnek!

NATIS (National Information Systems) = Nemzeti Információs Rendszerek. Nemzetközi együttműködésre kész nemzeti információs rendszerek létrehozását előmozdító s az ehhez szükséges módszerek és normák, működési modellek, adatfeldolgozó, távközlő és reprodukciós technikák elterjesztését célzó UNESCO-konceptió és -program. Egyaránt irányul a fejlődő országok információs szervezetének korszerű létrehozására és az ipari országok helyi tényezők által alakított információs rendszereinek egységes elvek szerinti megújítására. Céljait és koncepcióját a Nemzeti Dokumentációs, Könyvtári és Archívumi Infrastruktúrákat tervező kormányközi konferencia fogadta el 1974-ben. (*Natis news*. = UBL 62—67.) Azon a felismerésen alapszik, hogy az információ nemzetközi rendszere csak teherbíró nemzeti rendszerek együttműködésére épülhet. A nemzeti modellen belül pedig a kötelempéldány-szolgáltatásnak, a nemzeti irodalmat gyűjtő és géppel olvasható feldolgozással bibliográfiailag feltáró, a nemzeti bibliográfia rendszerét közreadó, könyvforgalmi szolgáltatásokat nyújtó, együttműködést szervező nemzeti könyvtárnak, a könyvtári és információs intézmények hálózatszerű összefogásának van alapvető szerepe. A mindezen tényezők nemzetközileg összehangolt kialakítását célzó NATIS így vezet el az irodalmi áradatot intézményi ellenőrzés alá vető UBC-hez, ez pedig a kulturális emberi jogok megvalósulásához az UAP-ban. (*Green*. = UBL 68—76.)

KUT = Könyvtári Utópikák Teljesülése. De ezt a rövidítést már én tűzöm a közvetlen jövő kapujára. Részint, hogy összefoglalóan és stílszerűen jelöljem a könyvtári fejlődés áttekintett jelszavainak együttes értelmét, politikai, szervezeti és technikai megalapozottságát, részint, hogy enyhe ironiával jelezzem: azért a szervezeti és működési modellek felvázolása nem minden, itt még sok erőfeszítésre lesz szükség, beleértve a hipotézisek menetközbeni kritikáját, korrekcióját is. A továbbiakban — a kifejtést mellőző rövidegességgel — a szemlézett írásoknak azokat az elemeit tekintem át, amelyek a fenti irányzatokhoz kapcsolódnak, s a KUT optimizmusát közvetlenül alá támasztják, vagy ellentmondásaikkal próbára teszik.

Az UAP előremozdulása — itthon értékesíthető tanulságokkal

Az NSZK könyvtárközi kölcsönzési rendjének korszerűsítésén fáradozik. Ami korszerűsítésre szorul, az elsősorban a kapcsolatokat, a forgalom szerkezetét. Ez a szerkezet még az ősi feudális széttagoltság nyomait viseli: a könyvtárak régióként alkotnak egy-egy kölcsönzési kört, amelynek határait egy keresés csak akkor lépheti át, ha a keresést a regionális KC-ben már megkísérelték. Országos központi katalógus és közvetítő szolgálat nincs. A Német Kutatási Közösség (Deutsche Forschungsgemeinschaft) és a Könyvtárosegyesület által kiküldött bizottságok, keresve a hatékonyabb szabályozás archimedesi pontjait, egyenlő nyomatékkal hangsúlyozzák, mennyire hátrányos ez így az időtényező szempontjából, s azt, hogy a biztos vagy maximálisan valószínű lelőhelyről való közvetlen átkérésnek van értelme, tehát a közvetítés eseteit a minimumra kell csökkenteni. Gyökeres reformot azonban az új szabályozás sem ígér. Aligha változik az az első pillantásra ésszerűnek látszó rend is, amely szerint a kölcsönzési forgalomban csak bizonyos feltételek esetén, s a tartományi kultuszminiszté-

riumok engedélyével vehetnek részt a könyvtárak, a közművelődésiek pedig eleve ki vannak zárva e körből. Valójában antidemokratikus korlátozás ez, és mélyseges ellenében áll az UAP egyetemességével. Mind ez, mind a közvetlen átkölcsonzés esélyét korlátozó regionális szerkezet negatív tanulság Magyarország számára, ahol éppen most készülünk a könyvtárközi kölcsönzés regionális és hierarchikus szerkezetének szabályozására. Feledve, hogy az igények hierarchikus értékelése, amelyből a kielégítés lépcsőzetes felépítése kiindul, az NSZK-belihez hasonló antidemokratikus és UAP-ellenes következményhez vezet: a közművelődési igények kirekesztéséhez. És feledve, hogy bizonyos típusú igények „kiszűrése” végső soron nem az átkölcsonzési mechanizmus belülye, hanem a könyvtári működés egészét módosítva érezteti hatását a művelődési folyamatban. Három nem adminisztratív, sőt nem is kölcsönzési lényegű dolog kell ahhoz, hogy az igénytípusok a könyvtártípusokhoz alkalmazkodva, ne idegen testként jelentkezzenek a rendszer meg nem felelő pontjain: 1. a közönségigénnyel érintkezést tartó színvonalas gyűjteményépítés, 2. a funkcióinak megfelelő olvasótoborzás és 3. e két feladat ellátására alkalmas, képzett könyvtárosok beállítása minden könyvtárban. (*Empfehlungen.* = ZfBB 321—329. — *Sinogowitz.* = ZfBB 428—441. — *Leihverkehr.* = ZfBB 373—374.)

Ezért értek egyet azzal az amerikai tapasztalatok alapján kifejtett új „filozófiával”, miszerint a közművelődési könyvtáraknak a környező lakosságot ellátó „tanulmányi központok” feladatát kell betölteniük, mégpedig — érzékenyen reagálva az igények emelkedésére — főiskolai szinten. (A középszintű igények ellátását nyilván adótnak kell tekinteni.) Ehhez pedig nem elég a felsőoktatási intézményekkel való kapcsolattartás, a tankönyvcsomagok, kötelező olvasmányok, oktatási mediák kellő mérvű beszerzése, hanem a levelező tanulmányokban kalauzoló magas szintű tájékoztató szakemberekre is szükség van. (*Monroe.* = LQ 1976. 54—61.) Amennyire nyilvánvalóan növekszik a közművelődési könyvtárak feladata olvasóiknak tanulmányi anyaggal való közvetlen ellátása terén, annyira természetesen az is, hogy más típusú (elsősorban kutatási) irodalmat viszont az egyetemi könyvtáraknak kell a lakosság rendelkezésére bocsátaniuk, messze túl az egyetemek falain. Erre utaló — s e típus rendszerbeli jelentőségére hazai könyvtárpolitikánkat is figyelmeztető — adat, hogy 1975-ben az NSZK-ban a könyvtárközi kölcsönzési forgalom 80 százaléka, Franciaországban a küldött 77,3, a kapott dokumentumok 94,3 százaléka jutott az egyetemi könyvtárakra. (*Pallier — Motais de Narbonne — Lupovici.* = BBF 259—321.) Épp csak jelezve a közművelődési könyvtárakban magas szintű szakirodalommal és tájékoztatóval közvetlenül ellátandó igények széles skáláját, említem, hogy Amerikában több nagy public library ún. „szomszédság információs központot” hozott létre, a környékbeliek ügyes-bajos dolgaiban, főleg jóléti, érdekvédelmi, jogi ügyeiben való segítségnyújtás céljából. Ami ugyancsak feltételezi, hogy az „általános nyilvános könyvtár” messze a hagyományos „közművelődési szint” fölött gyűjtse az irodalmat. (*Childers.* = LJ 72—75.)

Visszatérve az átkölcsonzési rendszerét korszerűsítő NSZK-ra, az UAP keretében nálunk is könnyen hasznosítható, nagy horderejű újításként említem a hesseni központi katalógus „ISBN projektumát”. Lényege, hogy az ISBN-nel rendelkező művek címbejelentéseit (az összes bejelentések 49 százalékát) nem sorolják be a központi katalógusba, hanem negyedévenként gépi úton kumulált listát adnak ki az ISBN-ekről (amelyek mögött természetesen a bejelentő könyvtárak kódjelei is fel vannak tüntetve). Az eleinte fényszedéssel, 1977 óta mikrolapon készített jegyzékek alapján a könyvtárak közvetlenül a lelőhelyhez fordulhatnak ISBN-jelzettel bíró könyvek átkölcsonzéséért. Vívmányok: 1. a kölcsönzések átfutásának lerövidítése az összes kérések 36 százalékát illetően, 2. a központ közvetítő munkájának és a katalógus terjedelmének csökkentése. (*Hüttermann.* = ZfBB 34—42.) Távlatilag a rendszer horderejét abban látom, hogy lebontja a regionális határokat s az egyéb adminisztratív rendszabályokat: az ISBN közvetlenül a lelőhelyhez vezet az átkérést. Egyáltalán a dokumentum, a bibliográfiai rögzítés, a könyvtári állományok és a keresési adatok közti szorosabb kapcsolat megteremtése (amelyben az ISBN, s persze a számítógép alapvető szerepet játszik) ugrásszerű előremozdulást ígér az UAP irányában.

Az UBC valóra váltása — s egy pillantás a színpalak mögé

Gyűjtemények, bibliográfiai adatbázisok és könyvtári műveletek e közvetlen működési kapcsolatának csomópontjai a központi címjegyzéket fenntartó, nemzeti bibliográfiát kiadó, könyvforgalmi központként működő nemzeti könyvtárak, illetve a számítógépes adatkezelés ez intézményekben központosított, s mindinkább az országos, sőt nemzetközi on-line kapcsolatok irányában fejlődő tevékenysége. Néhány adattal jelzem, hogy fejlesztik szolgáltatásaikat az ilyen központok. A frankfurti Deutsche

Bibliothek „N” jellel új sorozatot csatol a kurrens nemzeti bibliográfiához: „Neuerscheinungen Sofortdienst” = azonnali értesítés az új kiadványokról. 350 kiadó évi 8—10 000 címmel vesz részt az ehhez szükséges adatszolgáltatásban. Olyan melléktermékek létrehozását segítve elő, mint a CIP (= Cataloguing in Publication = címleírás a könyvben), továbbá a megjelenést négy héttel megelőző előrejelzés a könyvtárak számára, mágnesszalagon vagy cédulákon. (Wolf. = ZfBB 1—18.) A Library of Congress (LC) saját „bibliográfiái számbavétele” keretében a következő főbb szolgálatokat fejlesztette ki: LC-katalóguskártyák, kutyanyelvek szolgáltatása, NUC (National Union Catalog = központi katalógus), CIP, LC MARC (machine readable cataloguing = géppel olvasható katalógizálás) szalagok elosztása, LC — NPAC (= National Program for Acquisitions and Cataloguing = a beszerzés és katalógizálás nemzeti programja), CONSER (= Current Serial Data Base = kurrens szeriális adatbázis). Közük is kiemelkedik az NPAC, amelynek keretében az LC más nemzeti könyvtárakkal kooperálva, nagy teljességgel szerzi be a nemzetközi monografikus irodalmat s hozzá a keletkezési helyen készült bibliográfiai feldolgozást, valamint a periodikák ugyancsak nemzetközi együttműködéssel készülő gépi adatbázisa, a CONSER. (Fussler — Kocher. — LQ 237—252.)

Mindez szinte már hagyományos szolgáltatásnak tűnik az olyan on-line számítógépes bibliográfiai adatkezelő rendszerekhez képest, mint a 700-nál több könyvtárat szolgáló OCLC (Ohio College Library Center), vagy a Chicago University Library Data Management System. Amellett, hogy e központok az LC MARC szolgálatok oldalán hasznosítják a maguk és hálózatuk céljaira, a helyileg előállított recordokból saját adatbázist is fejlesztenek, s e kettőből a tagkönyvtárak vagy lehvják termináljuk útján a szükséges bibliográfiai adatot, vagy maguk állítják azt elő (ha előzetesen már nincs tárolva), és viszik be a közös adatbázisba. Minőségileg új vonása ez interaktív számítógépes rendszereknek, hogy nem szorítkoznak a katalógusokhoz s a tájékoztatáshoz szükséges bibliográfiai adatok keresésére, eljuttatására, előállítására, hanem a beszerzésre való válogatástól az olvasószolgálati nyilvántartásokig, sürgetésekig, statisztikáig és a könyvtárközi kölcsönzési kérések gyors lebonyolításáig egész sereg alapvető könyvtári művelet automatizálását valósítják meg. És előkészítik a következő minőségi fordulatot: a katalógusok szerepének átvételét, azok részleges vagy teljes kiküszöbölését. (*The University.* = LQ 1—22.) De mibe kerül az on-line szolgáltatás? A Suburban Library System, Burr Ridge (Illinois) az elfőztesen első öt évében havi 750, majd 280 dollárért hirdeti szolgáltatását, melynek fejében évente átlagosan 105 000 tranzakciót nyújt egy-egy könyvtár számára. (LJ 759.)

Azok figyelmébe pedig, akik a látványos vállalkozások mögött a technológiai megalapozást ohajtják konkrét összetevőiben látni, vagy éppen kételkednek a drága technológia hazai elterjesztésében, ajánlom *Wigington* és *Costakos* érdekes prognosztikai adatokat is közlő tanulmányát. (LQ 285—307.) A szerzők a bibliográfiai célra alkalmas számítógépek gyártásának két irányát emelik ki: 1. igen gyors szuperkomputereket, amelyek másodpercenként az instrukciók százmillióit hajtják végre, és 2. olcsó minikomputereket, amelyek decentralizált számítógépes feladatokra alkalmasak, és az ellenőrzés további lehetőségét biztosítják intelligens terminálok és más periférius egységek között. A komputergyártók versenye előnyös a vásárló számára: a műszaki tökéletesedés a gyors árcsökkenés tendenciájával fonódik össze. Egy intelligens terminál, például a *Beehive 500* ára 3—4000 dollár. Elérhető összeg, számunkra is. És bár Magyarország aligha kíván versenyre kelni a számítógépgyártás élvonalában járó országokkal, a követéstávolságot népgazdasági érdekből általában s a könyvtári-információs tevékenységek síkján is csökkentenie kell. Komolyabb nehézségnek tűnik, hogy csak kevés program alkalmas könyvtári-bibliográfiai célokra, a nagy programcsomagok viszont 100 000 dollárnál is többre kerülnek.

Külön szemlét érdemel az adatok csereforgalmán, az adatbázisok közös építésén és kiaknázásán alapuló UBC fő alkotóelemének, a bibliográfiai leírásnak korszerűsítése és nemzetközi szabványosítása körül folyó irodalmi pör. Az ISBD (International Standard Bibliographic Description) átvételéről folyó hazai vitáinkban a számítógépet a végzet hatalmaként szokták felvonultatni, mint amely meghatározott szerkezeti, sőt elvi követelményeket támaszt a bibliográfiai leírással szemben — megfordítva a viszonyt a gép s az őt instruáló ember között, s feledve a lehetőséget, hogy algoritmikus eljárások útján a gépből kihozandó rekordok szerkezetileg módosíthatók. (*Avram.* = LQ 347—369.) Kétségtelen, hogy az LC MARC szabványa hatással volt a címleírás szabványkorszerűsítés nemzetközi modelljére. A korszerűsítés alapelveit először Seymour Lubetzky fogalmazta meg 1949-ben, az ALA CR-ről (American Library Association Cataloguing Rules) szóló éves kritikájában. Az ALA CR és a LC CR korszerűsítése ezt követően Lubetzky tervezete alapján indult, amerikai—angol ügyként, s benne a gépi adatfeldolgozás szempontjai még nem játszhattak szerepet. Majd a katalógizálási alapelvekről tartott 1961-es párizsi konferencia Lubetzky katalógizálási elméletét fo-

gadta el tárgyalásai kiindulópontjául, s juttatta a nemzetközileg elfogadott alapelvek rangjához, meghatározó szerephez az ISBD munkálataiban. „Ha nem a gép, hát Lubetzky címfeltevő zsenije visz diadalra új eszméket” — fűzhetnénk tovább. S ezt csak erősíteni látszik, hogy Amerikában a bibliográfiai leírás új elvei egyfajta könyvtárosi filozófia sarkköveiként szolgálnak (*Hickey*. = LQ 253—273.), sőt a szerzőnévnek a cím után vetése a szépenévtű *Malinconicónak* egész kultúrfilozófia kifejtésére, s *McLuhan* Gutenberg-galaxis elméletéhez való csatlakozásra ad ösztönzést. Mert ha a szerző a rekord elérő lekerül a címszöveg rejtett pontjára, mit is jelezhet ez mást, mint hogy a szerző, akit Gutenberg találmánya emelt volt méltóságába (!?), most elveszti jelentőségét? Elérkezett hát a betűírás, olvasáson alapuló irodalmi kultúra vége, úgy, amint *McLuhan* jósolja, az alkotó egyén már nem számít, átveszi a terepet a hangzson, a kollektivitáson alapuló törzsi kultúra! (LQ 308—325.)

Am miközben az amerikai fogantatású ISBD legjobb úton jár afelé, hogy az USA hivatalos állami ideológiájába szervüljön, más amerikai megnyilatkozások azt erősítik: kár volt ezen az úton elindulni. A *Library Journal* Melvil *Dewey* írását vonultatja fel az állítólagos javítások ellen a katalógusban, amely „a legrosszabb terepe az újításoknak”. (1964. jún. 1.) Mindenki a cédulaszolgáltatásán át nyomást gyakorló LC monolitikus önzésére panaszkodik, arra, hogy a „decision makerek” ráerőszakolják akaratukat az országos és a nemzetközi közösségre (*Rosenthal*). Bírálják a programozókat, akik az objektív bibliográfiai szempontokat saját kényelmüknek rendelik alá. (*Silberstein*.) (LJ 761—763.) És bár az AACR kidolgozására felügyelő bizottság elvileg az ISBD alapjára helyezkedett, ma még kérdéses, hogy a terv szerint 1980-ban befejeződő kodifikáló munka eredménye milyen széles sávon egyezik majd meg az innen kiröpített, de bumerángxént visszacsapódó ISBD-vel. (*Maxwell*=L 238—262.) A vélekedéseknél többet mond azonban, hogy az AACR 1967-es kiadásának 2. kötete alig különbözik az LC 1949-es szabályzatától, továbbá hogy az LC szuperimpozíciónak nevezett drága és bonyolult eljárással próbál erőt venni a káoszban, amely az újítások nyomán katalógusát fenyegeti. (*McCallum*. = LQ 111—127.) Mi pedig gazdagabbak vagyunk egy ideológiai leckével. Talán ha a szakma egy nemzetközi tárgyalóasztalhoz ülünk, világosabban fel tudjuk majd ismerni a nyers gazdasági érdek érvényesülését (holott csak kisebb elvi ügyekről folyik a vita), vagy éppen az ideológiai behatolás kísérletét ilyen témák kapcsán.

NATIS: nemcsak a nemzeti könyvtárak ügye

Egy fejlődő ország, amelynek — fejlődési szakaszok sorát átugorva — módja van a nemzeti könyvtár legkorszerűbb modelljének felépítésére, itt hozhatja létre azt a számítógépes bibliográfiai, könyvforgalmi és koordináló központot, amely nemzeti és nemzetközi vonatkozásban betölti a neki szánt NATIS-funkciókat, és amely ügyszólván jogi kényszer nélkül — csak mert adni tudja az ország irodalmának gépi visszakeresését, szelektív információs szétszúrázását stb., és mert ő birtokolja a külföldi nemzeti irodalmak MARC szolgáit — összehangolt rendszerré tudja fűzni a DLA (Documentation, Libraries, Archives) és az STI (Scientific and Technical Information) tevékenységeket. A fejlett ipari országokban a tőkés munkamegosztás spontán erőinek engedve létrejött információs káosz eloszlata és a nemesgyszer magányos erőként működő nemzeti könyvtár koordináló szerepének kialakítása, továbbá vezetésével az egységes rendszer létrehozása a nem könnyű NATIS-feladat. Még a Szovjetunióban is, ahol külön-külön tervszerűen hozták létre a földkerekség legnagyobb nemzeti könyvtárát, a nemzeti bibliográfia példás rendszerét, a VINITI szupranacionális információs intézetét és a könyvtárhálózat különböző típusait, új, gigantikus feladat ezeknek az intézményeknek és rendszereknek egységes rendszerré való szervezése az igények és a lehetőségek mai színvonalán. A feladat méreteit érzékelteti, hogy csak a természettudományos és műszaki információs rendszeren belül 200 információs intézetet és központot, pár ezer könyvtárat és kb. 10 000 információs osztályt kell számításba venni. Megbirkózva egyebek közt olyan problémákkal, mint a működési párhuzamosságok a regionális központok közt, az információs képzés elégtelensége, a könyvtári hivatást vállaló mérnökök, kutatók hiánya. A rendszer korszerű felépítéséért kormányhatározat ruházta a felelősséget a Tudományos és Műszaki Állami Bizottságra. Az a cél, hogy az ide tartozó szervezetek 5 év alatt koordinált, automatizált rendszerré forrjanak össze. (*Kedrovskij*. = UBL 86—97.) 1970-ben KB-határozat született a könyvtárak növekvő szerepéről a dolgozó nép kommunista nevelésének, a tudományos és technikai haladásnak szolgálatában. Ennek útmutatása alapján folyik a Szovjet Tudományos Akadémia 46 milliós állományú 582 könyvtárának komputerizált rendszerré szervezése. (*Varfolomea*. = UBL 360—367.) A NATIS-program azonban nem merül ki az orszá-

gos rendszerek összefogásában: kiterjed a könyvtári-információs funkciók territoriális és helyi koordinálására is. Két érdekes szovjet cikket ennek megvilágítására is ajánlhatok. (*Efimenko.*—UBL 152—152. — *Limanskaja* — *Vandurskaja*. Uo. 286—291.)

Az Egyesült Királyság, amely a — jó csere- és kölcsönzési kapcsolatok alapján általunk is nagyra becsült — British Library mint központ korszerű kiépítésével vonzó példát mutat a nemzeti könyvtári funkciók minden irányú kibontakoztatására, ugyancsak a NATIS „rendszer oldalának” létrehozásán fáradozik. Az eredményes szervezés államigazgatási biztosítéka, hogy az ide tartozó intézményes tevékenységek valamennyien a DES (Department of Education and Science) felügyelete alá tartoznak, és hogy a DES — a *public library*któl az egyetemi könyvtárakon át a szakkönyvtárakig, valamennyi könyvtártípus társadalmi szervezetének bevonásával — politikája tengelyébe állította a NATIS-programot. (*Green.*—UBL 68—76.)

Az Egyesült Államok — élvonalbeli számítógép-technikájának megfelelően — korszerű központi NATIS-szolgáltatásokkal és on-line rendszerben összekapcsolt hálózatokkal dicsekedhet. Ám a komputer nemcsak fényes távlatot nyitott, de a komplexitás új magaslatain bonyolult problémákat épp a megoldás elvi lehetősége tűz napirendre. W. J. Haas írja, hogy a felsőoktatási könyvtárak minimum évi 35 millió katalóguscédulát produkálva, mintegy 100 millió dollárt költenek katalogizálásra. A különböző címek száma azonban csak kb. 300 000 — egy cím több mint 330 dollárba kerül. Hasonló problémák leküzdése csak egy korszerűbb országos rendszertől várható. (LQ 274—284.) A NATIS-célok elsődrendű állami jelentőségének felismerésére utal, hogy az USA szenátusa már 1970-ben, jóval az UNESCO-program meghirdetése előtt, de nagyrészt azonos feladatokat megjelölve, egy tizenöt tagú bizottságot hozott létre a könyvtári hálózatok országosan egységes tervezése céljából. (Tagok: 14 szenátor és — hivatalból — az LC igazgatója.) Az már aztán teljesen a NATIS koncepciója szerint történt, hogy a bizottság az LC-t jelölte meg a rendszer kulcsintézményéül, s az LC igazgatója hálózatfejlesztési osztályt hozott létre, amely a mellé rendelt tanácsadó testület segítségével a hálózatfejlesztés s ezen belül az LC-funkciók tervezésével foglalkozik. (*Becker.*—UBL 77—85.)

Magyarország DLA- és STI-helyzete a fejlett ipari országokéra emlékeztet, legalábbis ami a NATIS „rendszer oldalának” létrehozását, e feladat bonyolultságát és nehézségét illeti. A számítógépes kísérleteit végző, a nemzetközi MARC-rendszerbe kapcsolódásán, katalógus- és egyéb szolgáltatásainak korszerűsítésén fáradozó OSZK jó úton halad abban az irányban, hogy betöltse a rá háruló NATIS-feladatokat. A szervezetében működő Könyvtártudományi és Módszertani Központ kitűnő feltételekkel (igaz, egyelőre csak *feltételeket*) kínál ahhoz, hogy a könyvtári hálózatok tervezése, koordinálása, a szakképzés és a könyvtári kutatások síkján is közeledjék a nemzeti könyvtár korszerű modelljéhez. Még az egyébként rossz, bürokratikus csengésű „hatósági jogkörök” is fogódzót kínálnak ahhoz, hogy az OSZK irányító funkciója korszerű értelemben kiépüljön. Súlyos csapást szenvedett azonban a hazai NATIS-program azáltal, hogy a kialakítandó társadalomtudományi információs rendszer bizonyos központi feladatainak ellátására ide telepített iroda nem nőhetett fel valóságos központtá és koordináló szervvé, hanem megszűnt, sőt a még meg sem született rendszert kiemelték a könyvtári illetékesség köréből. Nemcsak irodalmi bázisától és az informatikai hozzáértéstől fosztották így meg a társadalomtudományi kutatások információ-ellátását, hanem az OSZK-ban fokozatosan létrejövő számítógépes nemzetközi adatbázistól is. Hogy ez a „modell” milyen bonyolult problémákat eredményez még a hazainál szervesettebb viszonyok közt is, jól érzékelteti két NDK cikk. (*Reb-lin.*—ZfBw 406—411. — *Schulz.*—Uo. 161—166.) A most létesülő OSZIR (Országos Szakmai Információs Rendszer) mint az STI rendszerének itthoni létrehozására hivatott szervezet és a NATIS kívánatos viszonyának kifejtéséhez hozzá sem fogok. A vonatkozó nemzetközi felfogás érzékeltetéséül idéznem kell azonban *Duchesne*-nek, a National Library of Canada hálózat-szervezési igazgatóhelyettesének három tételét, amelyet a nemzeti könyvtárak igazgatóinak 1975-ös oslói tanácskozása is elfogadott: „Mindenekfölött az a fontos, hogy az ország kormánya egyetlen átfogó politikával és tervvel rendelkezzen a multi-diszciplináris, integrált információs rendszerre vonatkozólag — nem pedig két vagy több különálló politikával és tervvel... Valóban, több okból is szükséges, hogy a nemzeti könyvtárnak adják meg a törvényes felhatalmazást ahhoz, hogy kulcsszerepet töltsön be a DLA szektorban és a NATIS tervezésében... Ez a leggydaságosabb megoldás. Kötelempéldány-megőrző funkciója arra kötelezi a nemzeti könyvtárat, hogy az ország kiadványainak egész termésével foglalkozzék. Ez az átfogó feladat nem osztható meg más szervezetekkel a munka megkettőzésének és/vagy a lefedezés hézagainak komoly veszélye nélkül.” (UBL 7—25.)